

אדוין סרוסי ומוטי רגב. **מוסיקה פופולרית ותרבות בישראל**.
 רעננה: האוניברסיטה הפתוחה. 403 עמודים, 2013

סימנה וסרמן*

ספרם של אדוין סרוסי ומוטי רגב מפגיש בין שתי דיסציפלינות, אתנומוזיקולוגיה וסוציולוגיה, וממפה את שדה המוזיקה הפופולרית בישראל מפרספקטיבה תרבותית. שפתו של הספר מלומדת ועם זאת נגישה והוא מועיל לכמה קהלים. בשדה האקדמי הוא מעמיק את הדיון הסוציולוגי בתרבות הישראלית; בה בעת הוא מציע לקוראים מחוץ לאקדמיה מידע היסטורי ותובנות לגבי סוגי המוזיקה המקומית.

הספר יצא לאור באנגלית כבר ב-2004.¹ בתחילת המהדורה העברית מציינים המחברים את ההתלבטות אם לתרגם טקסט המתאר תמונת מצב תרבותית נכונה לנקודת זמן מסוימת בזירה דינמית כמו התרבות הפופולרית בישראל. ואולם ההחלטה לעשות זאת, אפילו כעבור כעשור, חשובה ומועילה לקוראי העברית משני טעמים. ראשית, הספר מספק סקירות היסטוריות, גם אם מתומצתות יחסית, על ז'אנרים מרכזיים במוסיקה הפופולרית בישראל. במסגרת כל אחד מהז'אנרים מתעכבים המחברים על קולות בולטים של מבצעים או יוצרים, המסמנים נקודות ציון של יצירה, צמתים של שיתופי פעולה אמנותיים וחדשנות צורנית או תוכנית המוזיקה את המוזיקה הפופולרית בישראל צעד משמעותי קדימה, לתפיסתם. הדברים נכתבו בחלקם מפרספקטיבה היסטורית אך בחלקם כמעט בזמן אמת, ועם זאת מתוך ריחוק אקדמי נאות המאפשר התבוננות פרשנית. טעם שני לחשיבות הגרסה העברית המאוחרת טמון בהצגת התרבות כתהליך מורכב ודינמי שהדיון בו אפשרי רק תוך כדי תנועה. ספר זה הוא ספר "חי" המתעד "שכבות" היסטוריות של ייצור תרבותי, הנערמות זו על זו ולעתים צומחות זו מזו; הוא מזמין, היפותטית לפחות, הוספה של פרק עדכון אחת לעשור, שותף נוסף שיצטרף לפרקים הקודמים במיזם המתמשך של עיצוב התרבות הישראלית רבת הפנים. ואכן, המחברים חותמים את המהדורה העברית בפרק חדש המתאר שורה של הסתעפויות ז'אנריות ואינטראקציות סגנוניות שהופיעו בשנות האלפיים. מאחורי המסגרת המארגנת את הספר ופרקיו עומדת התפיסה שהמוזיקה הפופולרית בישראל היא מכלול של עשייה אמנותית ומוסדית המגיבה לתכתיב מרכזי באידיאולוגיה הצינונית - כינון תרבות ישראלית לאומית המגדירה את עצמה כאופוזיציה לתרבויות הגולה. המבוא משמש מסגרת תיאורטית, מסביר את הזיקה בין תודעה קולקטיבית ובין פעילות תרבותית ודן בתהליכי הבניה של תרבות לאומית. החלקים השני, השלישי והרביעי בספר מציגים את שלושת השדות העיקריים המרכיבים את המוזיקה הפופולרית בישראל, המתעצבים כגרסאות של התרבות הלאומית ונאבקים על לגיטימציה ועל ההכרה בהם כשותפים בפיתוחה. ההיגיון של המאבק הזה מעוגן במודלים תיאורטיים והיסטוריים. המחברים מציגים שלוש גרסאות של תרבויות לאום-נות-זמננו, שבכל אחת מהן יש היבט של המצאה תרבותית: את הגרסה המסורתית מייצג בהקשר המקומי הקורפוס המקיף של שירי ארץ ישראל, ששורשיו

* המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, האוניברסיטה הפתוחה

1 Motti Regev & Edwin Seroussi (2004). *Popular music & national culture in Israel*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press

עוד בימי ההתיישבות של סוף המאה ה-19; הגרסה הגלובלית כוללת השפעות מהעולם, בעיקר מאירופה ומארצות הברית, ואותה מייצג הרוק הישראלי; ואחרונה היא הגרסה המשלבת בין תרבויות תת-לאומיות, שמתקיימות בתוך מדינת הלאום אך אינן מחזיקות בקודים האסתטיים שלה. את המכלול הזה מייצגת, בין היתר, המוזיקה הפופולרית המזרחית. שלוש הגרסאות משקפות מעבר דיאכרוני מתפיסה של התרבות הלאומית כהומוגנית ואחדותית להכרה בפלורליזם תרבותי בהשפעת הגלובליזציה.

המחברים מאזנים בכתבתם בין ניתוחים צורניים מעולם המוזיקולוגיה ובין התבוננות המעוגנת בסוציולוגיה של התרבות והאמנות, מתוך הכרה משותפת בקשר בין בחירות אמנותיות וסגנוניות ובין שאיפות חברתיות ומעמד. הם נשענים על ה"פרספקטיבה של ייצור התרבות", שניסח ריצ'רד פיטרסון (Peterson, 1982), ולפיכך חלקו הראשון של הספר סוקר את המוסדות המייצרים מוזיקה בישראל והמפיצים אותה, כמו מסגרות החינוך המוזיקלי, אמצעי התקשורת וחברות התקליטים. מערכות מוסדיות אלה שיחקו תפקיד משמעותי בהכתרה של מוזיקאים ובקידוש יצירות וביססו הן תרבותי מקומי בפעולות ההכללה וההדרה שנקטו. בנייתן משתמשים המחברים גם בתיאוריית השדות של בורדיה (Bourdieu, 1984, 1985), הרואה במאבקים על סוגי הון מנגנונים לצבירת יוקרה במרחבי ייצור. הם אף מאמצים את הפריזמה האנתומוזיקולוגית המקשרת בין מוזיקה לתהליכי הבניה של זהות קולקטיבית ואישית (Stokes, 1994).

חלקו השני של הספר פורש בהרחבה את נסיבות היווצרותו והתפתחותו של הקורפוס הידוע כ"שירי ארץ ישראל", שחינך לערכים של אהבת הארץ וללכידות חברתית והופץ באמצעות פרקטיקות השירה בציבור. שירי ארץ ישראל שילבו בין מוזיקה כתובה לפולקלור המועבר בעל פה ומילאו תפקיד חלוצי בייסוד הקנון המקומי. ואולם קנון זה, שהתברר שגבולותיו נוזלים וגמישים, ספג השפעות בלתי צפויות מהפופ העולמי וכך כלל גם את פסטיבל הזמר, את מחזות הזמר ואת הלהקות הצבאיות. יתרה מזו, אף כי שיום הקטגוריה אינו משתמע לשתי פנים, גם קורפוס זה של שירי ארץ ישראל נדרש לאסטרטגיות של המצאה תרבותית ולהבניה של זיקה לאומית.

החלק השלישי מספר את סיפור הרוק המקומי, המזוהה עם הישראליות הגלובלית ועם השפעות הפופ-רוק העולמי. הממסד המוזיקלי קיבל תחילה בהסתייגות את בחירותיהם החדשניות של יוצרים בשנות השישים והשבעים להחדיר למוזיקה הפופולרית המקומית קצב וחשמל (מערכת תופים וגיטרה) ולעבור לתמות אינדיבידואליסטיות. האמביוולנטיות של שומרי הסף נבעה מהשאיפה להשתלב בתרבויות העולם לצד החשש מאימפריאליזם תרבותי שעלול לאיים על התפתחות התרבות המקומית. גם הרוק נדרש להבנות את ישראליותו ולהיאבק על מקומו הלגיטימי בתרבות הלאומית. כחלק מתהליך הקנוניזציה שלו, באורח פרדוקסלי ועם זאת מובן, שילבו יוצריו ויזמיו הבולטים אלמנטים עממיים בשפה הגלובלית שאימצו: למשל, בלדות רוק של שלום חנוך נשמעו כשירים מסביב למדורה, ואריק איינשטיין, שנתפס כאבי הרוק הישראלי, הקליט אוספים של שירי ארץ ישראל.

בחלק הרביעי דנים המחברים במוזיקה הפופולרית המזרחית מתוך מודעות למאפיינים הסותרים שלה ולקושי להגדיר אותה במדויק. המוזיקה המזרחית היא פופולרית ועממית כאחד, ליתורגית-יהודית ועם זאת שואלת מקלאסיקות מוזיקליות מהעולם הערבי. היא ממזגת השפעות מתימן, מתורכיה ומיוון, מלודיות של פופ ים-תיכוני מצרפת ומאיטליה ועיטורי סלסולים קוליים, וכל האלמנטים האלה מונחים על גבי פלטפורמה אינסטרומנטלית של גיטרות חשמליות ותופים. חלוצי המוזיקה המזרחית בשנות השבעים הפיקו והפיצו אותה באמצעים טכנולוגיים פשוטים

וזולים על גבי קלטות 1/8 אינץ', ונתקלו במדיניות הדרה והנמכה מצד המדיה ותעשיית המוזיקה. קשה לנתק את הדיון במערכת מוזיקלית זו מפוליטיקה של זהויות ומהסתכלות בה דרך פריזמה של יחסים בלתי שוויוניים עם התרבות המרכזית. אמנם במהלך שנות התשעים התקבלה המוזיקה המזרחית אל תוך הקונצנוס, אך היא עדיין נתקלת בניסיונות מקעקעים של דה-לגיטימציה. אף כי רבים מהיוצרים לא פעלו במודע מעמדה של התנגדות, הבחירות המקצועיות והאמנותיות של חלקם - לדוגמה, זהר ארגוב - ניתנות לקריאה כמהלך פרדוקסלי, חתרני ועוקף-הגמוניה, ובו בזמן מונע משאיפה להשתלב.

קצרה היריעה מלתאר את היקף המהלכים האופרטיביים והדיסקורסיביים שנקטו שחקנים שונים בכל העולמות המוזיקליים הכרוכים יחדיו כ"מוזיקה פופולרית ישראלית". עולמות אלה לוקים ברובם בסתירות פנימיות: מצד אחד הם אקלקטיים באופן המקשה על הגדרה סגנונית מונוליתית שלהם, אך מצד אחר הם מבטאים כמיהה אותנטית לזכות בהכרה ולתרום את חלקם בפרויקט הישראליות, שככל הנראה טרם הושלם.

מקורות

- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1985). The Market of Symbolic Goods. *Poetics*, 14, 13–14.
- Peterson, R.A. (1982). Five constraints on the production of culture: Law, technology, market, organizational structure and occupational careers. *Journal of Popular Culture*, 16(2), 143–153.
- Stokes, M. (1994). Introduction: Ethnicity, identity and music. In M. Stokes (Ed.), *Ethnicity, identity and music: The musical construction of place*. Oxford and New York: Berg.